

Дар'я Гайдай

МІСЦЕ КОСОВСЬКОГО МІФУ У СЕРБЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано феномен національного міфу, його характерні риси та роль у формуванні національної ідентичності. Як приклад потужного національного міфу, розглянуто Косовський міф, що мав визначальний вплив на визначення цінностей та ідеалів сербської нації. Процес «народження» міфу зайняв декілька сотень років з XIV ст. до XIX ст. Упродовж цього часу історичні факти про Косовську битву 1389 року збагатилися цілою низкою міфічних деталей і навіть з'явилися нові герої. Серби завжди зверталися до Косовського міфу в переломні моменти своєї історії, шукаючи в ньому архетипи поведінки, які могли забезпечити їм перемогу та процвітання.

***Ключові слова:** національний міф, національна ідентичність, Косово, Сербія.*

Daria Gaidai The Place of Kosovo Myth in the Serbian National Discourse

The article analyzes the phenomenon of national myth, its characteristics and the role in the formation of national identity. The Kosovo myth is examined as an example of a powerful national myth, which had a decisive influence on

the formulation of values and ideals of the Serbian nation. The process of its formation took several hundred years, from the 14th century to the 19th century. During that time historical facts about the Battle of Kosovo of 1389 were supplemented by numerous legendary details and even new protagonists were created. The Serbs have always turned to the Kosovo myth in the crucial moments of their history, seeking for some archetypes of behavior that would ensure them victory and prosperity.

Key words: *national myth, national identity, Kosovo, Serbia.*

Кожна нація має свою міфологію, набір міфів і легенд про своє походження, «золотий вік», героїчні діяння предків. Ці оповіді, де вигадка тісно переплітається з реальними історичними фактами, протягом століть передаються через народний фольклор та літературу і, врешті-решт, посідають почесне місце в національному історичному наративі. Із середини ХІХ століття, відколи історія стала претендувати на статус точної науки, професійні історики закликають для написання історичних текстів спиратися лише на факти, а легенди і перекази залишити белетристиці. Однак, незважаючи на всі зусилля позитивістів, міфи досі залишаються неодмінним складником національного дискурсу. На це є декілька причин. По-перше, більшість підручників з історії досі пишуться відповідно до національного канону, який був вироблений у романтичний період. За такого підходу історія певної території та населення, що проживало на ній, перетворюється на оповідь про перемоги та страждання нації, в якій критичний аналіз поступається місцем бажанню донести свою «правду». По-друге, міфи найчастіше виникають навколо подій давнього минулого, стосовно яких у літописах збереглися лише уривчасті свідчення. Не маючи інших джерел, історики звертаються до героїчного епосу – скарбниці народної пам'яті. Однак є ще третя причина, яка вже давно є предметом прискіпливої уваги культурологів, – особлива притягальна сила міфічного світобачення.

Тому, перш аніж критикувати сучасне історіописання, розглянемо докладно феномен, який ми традиційно визначаємо як міф.

Як відзначає знаний дослідник міфології Мірча Еліаде, у XVIII століття «міфом» вважалося все, що виходило за рамки «реальності». Людина-невидимка, історія світу, розказана зулусами, або «Теогонія» Гесіода – все це були міфи. «Реальність» у рамках християнської полеміки визначалась як відповідність Священному Завіту. Однак секуляризація знання та дослідження етнологів засвідчили необхідність виходу за межі подібного розуміння міфу та розкрили його глибоке психологічне підґрунтя.

Теоретики міфу (Лосєв, Юнг, Еліаде) наголошують, що міф – це не просто вигадка примітивної людини, а інший спосіб ставлення до світу. Понад те, міфу відводять почесне місце в загальній історії думки як найбільш значній формі колективного мислення. За визначенням Еліаде, це особлива форма мислення, через яку людина традиційних культур сприймає дійсність. В архаїчних суспільствах вважалося, що міф передає абсолютну істину, одкровення, яке стоїть вище людини [6, с. 23].

Найважливіша характеристика міфу полягає у створенні типових моделей поведінки для всіх членів суспільства. Поведінка одного історичного персонажа перетворюється у архетип, який прагнуть наслідувати інші, щоб таким чином теж стати частиною «великого діяння». Оживлюючи міф, індивід намагається «звільнити» себе від сучасності і перейти в споконвічне. Еліаде наголошує, що «сам по собі міф, як і символи, які він приводить в дію, ніколи повністю не зникав зі світу людської психіки; він просто змінює свій аспект і маскує дії». В т.зв. розвинутих суспільствах міфічний спосіб мислення зазнав такої деформації, що інколи розпізнати його нелегко. Серед таких прихованих міфів Еліаде називає комуністичну теорію Карла Маркса, яка полонила уяву сотень мільйонів людей у всьому світі. «Фактично безкласове суспільство Маркса і подальше зникнення всіх історичних суперечностей має свій найбільш точний прецедент у міфі

про Золотий вік, який, згідно з низкою вчень, знаходиться на початку і в кінці Історії» [6, с. 25].

Ролан Барт, відомий французький критик і теоретик семіотики, розглядає міф як знакову систему, використовуючи модель знака засновника структуралізму Фердинанда Сосюра. Знак у Сосюра виступає результатом асоціації двох елементів: позначене (сигніфікат) і позначення (сигніфікант). Згідно з концепцією Барта, у міфі наявна та сама трьохелементна система, однак його специфіка полягає у тому, що «він формується на основі певної послідовності знаків, яка існувала до нього». Міф є вторинною семіологічною системою, надбудованою над першою – мовною. Схематично це має такий вигляд: знак першої системи стає сигніфікатом у другій системі. Цю вторинну семіологічну систему Барт називає «метамовою», якою говорять про першу мову-об'єкт [1].

Теоретик семіотики дійшов висновку, що міф створюється за рахунок деформації відносин між концептом і сенсом, тобто концепт спотворює зміст. Однак подібна деформація не веде до повного зникнення сенсу. У розумінні Барта, міф – це повідомлення, яке визначається більшою мірою своєю інтенцією, ніж своїм буквальним змістом, і, тим не менш, буквальний сенс заслоняє цю інтенцію. З огляду на символічну природу міфу, його не можливо розглядати з погляду істини, адже це означає вважати фактом те, що є лише значенням.

Родоначальник аналітичної психології Карл Юнг зазначав, що основою міфотворчості виступають архетипи, первинні (вроджені) структури колективного несвідомого. Архетипи, за Юнгом, – це архаїчний психічний «осад повторюваних життєвих ситуацій і переживань людини», який виходить на поверхню у кризові моменти суспільного життя [7]. Усталеність «архетипічної» матриці пояснює повторення певних мотивів у міфах та казках різних народів світу. Дослідник підкреслював універсальну природу архетипів, а тому знаходив їх не лише у грецьких міфах чи Біблії, а й знакових літературних творах своїх сучасників. Однак найбільш явно сліди мі-

фічного світогляду помітні у народів, які зберегли чимало характеристик традиційних суспільств. Саме до цієї категорії науковці найчастіше зараховують країни балканського півострова з їх слабкою урбанізацією та домінуванням натурального господарства.

З розвитком національних студій надзвичайно популярним стало поняття національного міфу. Частина дослідників розглядає його досить широко як певне колективне уявлення, що лежить в основі національної ідентичності, така собі «основа буття народу» [2]. Проте таке розмите трактування міфу аж ніяк не наближає до розуміння сутності цього феномену. Національний міф є підвидом політичного міфу, що, в свою чергу, є різновидом міфу в етнологічному розумінні. Розрізнення проводиться на основі предмета, який осмислюється в рамках міфічного свідомості. Так, у першому випадку йдеться про національну спільноту, її походження і долю; в другому – про політичну реальність і соціальне життя, а у третьому – про світ загалом. Юрій Шайгородський пропонує влучне визначення політичного міфу як спрощеного, переважно ірраціонального відображення в індивідуальній і масовій свідомості політичної реальності та основних суспільних цінностей [5, с. 23]. Іншими словами, політичний міф виступає засобом символічної інтерпретації, що дозволяє створити цілісне і гармонійне уявлення про складний світ політики, засноване на вірі, а не логіці.

Національному міфу властиві ті самі характеристики, що і політичному, проте його емоційно-ірраціональна складова зазвичай більш потужна. Це пояснюється особливою роллю, яку відіграють міфічні розповіді про минуле спільноти у конструюванні її ідентичності. Дослідник політичного міфу Крістофер Флуд підкреслює, що національні міфи набувають статусу священних істин для певного народу і як такі стають джерелом національних символів і цінностей [10]. А класик національних студій Ентоні Сміт включив спільні міфи в перелік найголовніших рис національної ідентичності [4, с. 24].

На особливому переживанні народом своїх національних міфів наголошував і французький філософ Ернест Ренан. За його словами, національний міф – це легенда або белетризована розповідь, яка, набувши міфологічного, символічного та ціннісного виміру, стала «правдою» для певної нації [8, с. 292]. Ця розповідь може або надміру драматизувати реальні історичні події, або опускати важливі деталі, або навпаки – додавати нові безжодних на те доказів; це взагалі може бути повністю вигадана історія, яка, однак, має важливе символічне значення для нації. Так, у фольклорі переважної більшості народів є т.зв. засновницький міф, варіацій якого надзвичайно багато – від неправдоподібних розповідей про спільного предка до історій про заснування першої держави та боротьбу за незалежність. Однак, на нашу думку, міфом є не самі історичні розповіді, а ціннісно-символічні структури, що виникають на їхній основі. Використовуючи термінологію Ролана Барта, реальні історичні події є «позначене», яке внаслідок символічної інтерпретації набуває нового значення, стає метамовою. Говорити про «міф битви на Косовому полі» – означає піддавати сумніву сам факт битви, а тому для позначення комплексу уявлень, пов'язаних з осмисленням та інтерпретацією тих подій, дослідники використовують поняття «Косовський міф».

Перш ніж перейти до детального аналізу Косовського міфу, слід відзначити, що визначення, чи є той чи інший конструкт міфом (тим паче, національним), – не проста справа. По-перше, у сучасних філософських і політичних текстах слово «міф» часто вживається з виразно негативним відтінком у значенні: «неправдиве пропагандистське твердження». Ототожнюючи міф з ідеологічною брехнею, дослідники закликають до його викриття з допомогою логічних та історичних аргументів. По друге, необхідно відрізнити національний міф від різноманітних ідеологічних проектів інтелектуалів. Хоча національна інтелігенція часто використовує національні міфи як інструмент етнополітичної мобілізації, це зовсім не означає, що вона є їхнім автором (принаймні одноособовим). Національний міф передба-

час потужну віру членів спільноти у його істинність та формування у них відповідних ціннісних установок. Далекі від народних прагнень та інтересів, проекти інтелектуалів не викличуть жодного резонансу у суспільства. Саме тому найчастіше національний міф є результатом інтелектуальної та літературної обробки ідей та сюжетів, взятих з народного фольклору. Розкриття генези Косовського міфу, його джерел та впливів дозволить проаналізувати механізм витворення потужного національного міфу, який, за твердженням ряду авторів, є осердям сербської ідентичності.

Століття османського панування створили сприятливий ґрунт для кристалізації Косовського міфу в сербській історичній пам'яті. Історичний факт про битву на Косовому полі 1389 року між військами сербського князя Лазаря та турецького султана Мурада I обріс такою кількістю міфічних деталей і домислів, що інколи практично неможливо встановити де правда, а де вигадка. Саме з виникненням легенди про Косово сербська дослідниця Ольга Зіроєвіч пов'язує труднощі зі встановлення найбільш базових історичних фактів [15].

Навіть дивно, наскільки мало сербські професійні історики знають про один з найяскравіших моментів минулого своєї країни. Незважаючи на численні дослідження, історикам не вдалося встановити ані чисельність учасників битви, ані їхні втрати, ані час смерті жодного з правителів; достеменно навіть не відомий результат битви. Як пише сербський історик Сіма Чірковіч, Косовська битва «набула слави найбільшої сербської поразка, хоча сьогодні у нас є причини сумніватися, що це було справді так» [15, с. 189].

Не виникає сумніву у істориків щодо дати та місця битви, а також імен головних учасників. Турецьке військо під командуванням султана Мурада I вступило у бій з об'єднаним сербським військом під проводом князя Лазаря Хребеляновича у день святого Віта 15 червня 1389 року (28 червня за новим стилем). На стороні сербів разом з князем бився його зять Вук Бранковіч та боснійський володар Влатко Вуковіч. Султана у поході супроводжували його сини Баязид (майбутній султан Баязид I) та Якуб Целебі.

З історичних хронік відомо, що обидва володарі загинули. Султан був смертельно поранений одним із сербських лицарів, якому вдалося проникнути у ворожий табір. На Косовому полі до сьогодні збереглася гробниця, де поховані внутрішні органи турецького правителя. Як загинув князь Лазар, достеменно не відомо, ймовірно, він поліг на полі бою.

Як відзначає Зіроєвіч, одразу після битви розпочалося формування легенди про «останнього незалежного сербського правителя» з виразно релігійним характером. У період між 1390 і 1419 роками було написано близько десяти циклів балад, що возвеличували Лазаря та його династію. Додатковим стимулом для витворення культу Лазаря стала його канонізація сербською православною церквою. Святий Лазар досі посідає центральне місце в сербському героїчному пантеоні, а його поховання протягом століть було місцем паломництва.

Паралельно з легендою про Лазаря виникла легенда про лицаря Мілоша Обіліча. Ця оповідь має виразно народне коріння та нагадує розповіді про хоробрих Роланда або Трістана. Через сто років після битви на Косовому полі таємничого сербського героя, який вбив турецького султана, ідентифікували як зятя князя Лазаря Мілоша Обіліча [14]. Протягом наступних століть розповідь про благородного лицаря, який ціною власною життя довів свою відданість правителю, обростала все більшою кількістю деталей. Так, серед іншого, сформувався образ його антипода – зрадника Вука Бранковіча.

Уперше мотив зради був пов'язаний з ім'ям Вука Бранковіча в хроніці «Королівство слов'ян», написаній монахом з Дубровніки Мавро Орбіном у 1601 році. Згідно з легендою, Бранковіч, теж зять князя Лазаря, затаїв злобу на Обіліча і напередодні битви вирішив його обмовити. Під час вечері Бранковіч у присутності князя і всіх сербських лицарів звинуватив Обіліча у зраді. Той у відповідь обіцяв довести свою вірність князю, вбивши султана Мурада I. Обілічу вдається здійснити задумане, але після успішного замаху він гине від руки сина султана.

Справжнім зрадником виявляється Бранковіч: у розпал битви він покидає поле бою зі своїм військом.

Поява сербського «Іуди» водночас збагатила і релігійну складову легенди. Мотив зради був вибудований у повній відповідності з добре відомим сценарієм з Нового Заповіту. Паралель між князем Лазарем та Христом проведена з дивовижною точністю, збігається навіть основний порядок подій: про зраду князь дізнається на останній вечері перед битвою, під час якої, як він знає, йому судилося загинути.

На початку XVIII століття невідомий письменник з Боки Которської (Чорногорія) склав «Житіє князя Лазаря, Мілоша Обіліча та інших владик, що полягли на Косовому полі». Зіроевіч підкреслює, що саме це пізнє житіє презентувало в остаточній і повній формі легенду про Косово [15, с. 192]. Таким чином, оповідь, яку з малеча знає кожен серб, не більше ніж загальноприйнята версія, складена через більш як 300 років після описаних подій.

Легенда про битву на Косовому полі стверджує, що середньовічна сербська держава була приречена через зраду, ворожнечу і внутрішній розбрат серед сербів. Події 1389 року подаються як поворотний момент в історії Сербії; понад те того, від результату цієї битви нібито залежала доля всього балканського півострова та, в широкому сенсі, християнської Європи. Лазар, усвідомлюючи, що поставлено на карту, намагався об'єднати розрізнені сили сербських володарів, щоб разом зупинити турецьке нашествя. Однак серби виявилися не готовими забути про власний егоїзм – перемога вислизає з їхніх рук. Військо Лазаря не просто розгромлене, згідно з легендою, все Косове поле було вкрите тілами сербських воїнів. В історичній пам'яті сербів саме з цією поразкою пов'язується втрата Сербією державної незалежності, хоча насправді васалом Османської імперії вона стала лише через 70 років – у 1459 році.

Навколо Косовської битви виник цілий масив епічних поем, наповнених політичним, релігійним та національним символізмом. Розповіді про подвиг сербських воїнів

на Косовому полі, які переказувалися від покоління до покоління, нагадували бездержавному сербському народу про велич середньовічного сербського королівства, надихали на повстання проти турецького панування та закликали до помсти. Трансцендентний сенс розповіді полягав у тому, що завдяки своїй жертві серби здобули собі свободу, але не в традиційному розумінні цього слова. Вони здобули свободу у небесному царстві, і це царство тепер всередині них, у їхньому дусі та свідомості. Йдеться про духовне спасіння нації, про збереження її внутрішньої свободи, яку тепер жоден завойовник не зможе у неї забрати.

Підтвердженням важливості Косовського міфу у національному житті сербів є масштабні святкування річниць легендарної битви. У щойно проголошеному Королівстві Сербії відзначення 500-річчя битви на Косовому полі (1889 рік) стало питанням державної ваги. Напередодні пам'ятної дати президент Королівської академії, історик Цедомілій Міятовіч написав маніфест, щоб нагадати сербам про сутнісне значення тих далеких подій. За його словами, смерть князя Лазаря є символом самопожертви в ім'я свободи, а також найвищим виявом патріотизму і героїзму. Сербів закликали не забувати заповіту великого предка (зберігати єдність) і виконати косовську клятву – звільнити «серце Сербії» Косово з-під турецького панування. Однак вирішальне значення для легітимації Косовського міфу мали не праці істориків, а творчість письменників та поетів ХІХ століття.

У т.зв. романтичне століття з-під пера сербських авторів вийшла низка знакових літературних творів, присвячених звеличенню косовських ідеалів. Почесне місце серед них займає патріотична поема одного з найвідоміших сербських поетів Петра Негоша «Гірський вінець» (1846). Криваві події, про які розповідається в поемі, відбулися в Чорногорії приблизно на початку ХVІІІ століття. Тоді з країни були вигнані мусульмани, домашні турки, як їх називають дійові особи поеми. Жорстока розправа чорногорців над своїми братами-зрадниками, що відвернулися від християнства, розглядалася Негошем як частина столітнього протистояння, початком якого була

битва на Косовому полі. Завдяки «Гірському вінцю» косовська клятва міцно укорінилася в колективній свідомості сербського та чорногорського народів [11]. Наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, відзначає Зіроевіч, навіть найпростіший селянин був пройнятий вірою в сербську національну місію і чекав дня помсти за Косово. Сербські подвиги у Балканських війнах і Першій світовій війні дослідники, певною мірою, пояснюють дією цього «загальнонаціонального психозу» [15, с. 206].

Відзначення 600-річчя битви на Косовому полі у 1989 році збіглося із небувалим загостренням відносин між сербським та албанським населенням краю. Сербська провінція Косово та Метохія була найгарячішою точкою на території колишньої Югославії: значна чисельна перевага албанського населення над сербським (8 до 1) загрожувала становищу сербів у регіоні. 1987 року під час візиту до Приштини тоді ще маловідомий сербський політик Слободан Мілошевич у відповідь на скарги сербів про переслідування з боку албанської більшості пообіцяв, що більше ніхто не посміє їх ображати [9]. Через два роки він очолив Компартію Сербії і ініціював прийняття нової конституції, яка радикально зменшувала автономію національних провінцій. Відповіддю косовських албанців стали масові акції громадської непокори, і в березні 1989 року в провінції було введено «надзвичайний стан».

Святкові заходи з нагоди ювілею легендарної битви набули яскраво вираженого політичного підтексту, їхньою ціллю стало ствердження історичних прав сербів на Косово. Номер авторитетного видання «Політика» за 28 червня 1989 року був повністю присвячений косовському сюжету і вийшов під заголовком «Шість століть після битви на Косовому полі: час Косово». Підзаголовок був ще більш красномовним: «Сербський народ прославляв і буде прославляти своїх героїв і розпізнає зрадників». Лейтмотивом номера було твердження, що серби «знову живуть у часи Косово, саме там вирішується доля всієї Югославії та соціалізму». «Вони хочуть відняти у нас сербське та югославське Косово, так, вони хочуть, але ми їм цього не дозволимо», – писали оглядачі видання,

посилаючись на заповіт Лазаря («краще померти з честю, ніж жити в ганьбі»).

Спеціально до ювілею у Сербії був презентований історичний фільм «Вој на Косову» про події 1389 року, який, втім, до найменших деталей відтворював Косовський міф. Ця кінострічка, знята за державний кошт, мала нагадати сербам про значення Косовської битви та розповісти їм, чому і як Сербія втратила всій шанс стати Великою державою. Саме тому творці фільму головну увагу зосередили не на історичних деталях, а на діалогах героїв, в яких розкривався особливий трансцендентний вимір битви.

Кінофільм починається з фрази: «Зараз усі дороги у Сербії ведуть з Косова або у Косово». Провінція подається як місце, де вирішується доля Сербії, і навіть ширше – всього християнського світу. Розповідь набуває фаталістичного забарвлення, адже, здається, ніхто з героїв не вірить у сербську перемогу. Передчуваючи поразку, князь Лазар закликає сербських воїнів пожертвувати власним життям заради християнської віри. Битва перетворюється на акт жертвопринесення найкращих представників сербської нації в ім'я Сербії та християнського світу загалом. Звичайно, у рамках такого трактування битва на Косовому полі аж ніяк не може бути поразкою сербів. Програвши на полі бою, вони здобувають моральну, трансцендентну перемогу над своїм ворогом. Мученицький мотив доповнюється месіанським: серби проголошуються обраною нацією, історична місія якої полягає у тому, щоб стримувати наступ мусульман на Європу. Так формується уявлення про особливу «долю Сербії», останнього мура християнства. Перед битвою Лазар попереджає: «Спершу впадуть сербські церкви, а потім римські, німецькі».

Моральний заклик до єднання, патріотизму і вірності своїй нації багаторазово повторюється протягом фільму. Внутрішній розбрат та егоїзм сербських володарів проголошуються головними перешкодами на шляху до перемоги та відновлення величі сербської держави. У фільмі герої з надією згадують часи короля Душана, за правління якого

«Сербія лежала на трьох морях, а після його смерті на трьох ріках». Лазар переконує, що лише велика сильна Сербія спроможна протистояти зовнішнім ворогам.

Особа князя є центральною в фільмі, адже саме завдяки йому «сербський народ із стада стає непереможним військом». Але Лазар виступає не лише у ролі воєначальника-правителя, він також пастир, який не дає сербському народу зійти з правильного шляху. Його вибір – це царство небесне, а не земне, сповнена гідності смерть, замість безчесного життя [14]. На перший план виходить поняття честі, яка означає цілковиту відданість своєму народу. Автори фільму натякають: лише зрадники залишили Косове поле живими.

Завершує фільм заклик княгині, дружини Лазаря, пам'ятати про Косово і про те, що Сербію зруйнували не турки, а самі серби. Водночас княгиня відмовляється визнавати поразку, наголошуючи, що «Косово підняло Сербію до небес». Останні слова сина Лазаря є прямим зверненням до сербів уже 1989 року, він молиться, щоб після всіх своїх страждань Сербія відродилась під єдиною короною і єдиною вірою. Цей фільм не просто «оживляв» у пам'яті сербів Косовський міф, а нагадував їм про необхідність дотримуватися заповіту Лазаря та діяти відповідно до косовських ідеалів.

Сербська дослідниця Весна Песіч підкреслює, що Косовський міф служив «духовним натхненням» націоналістичного руху у Сербії у другій половині 1980-х років [13, с. 8]. Виступаючи 28 червня на Косовому полі, президент Сербії Слободан Мілошевич підкреслив важливе значення пам'яті про Косовську битву для збереження сербської ідентичності та виживання нації. Показово, що він визнав неможливість відділити правду від вигадки у розповіді про битву 1389 року і одразу ж наголосив, що для Сербії це не має жодного значення. Натомість, головним є розуміння того, що через власні міжусобиці серби зазнали тоді поразки, ціною якої стали століття турецької «неволі». Сербія має бути великою – ось головне послання Мілошевича, а великою вона може бути лише за умови єдності та мужності сербів. Звертаючись до двох

мільйонів сербів, що зібралися вшанувати загиблих 600 років тому, Мілошевич [12] урочисто пообіцяв, що віднині жертви та інтереси сербів не будуть знехтувані.

«Ворожнеча і зрада супроводжували сербський народ як злий геній упродовж всієї його історії. Навіть сьогодні розбрат серед сербських політиків стримує розвиток Сербії, а їхня підлеглість принижує її», – заявив Мілошевич. За його словами, серби знову «опинилися на полі бою і попереду у них нові битви». Він застеріг, що досі це були битви «беззбройні», але в майбутньому це може змінитися. «Незалежно від того, як ведуться ці битви, їх неможливо виграти без рішучості, мужності і вірності», – наголосив сербський лідер. Через два роки спалахне війна у Хорватії, а ще через рік – у Боснії та Герцеговині.

Джерелом життєздатності історичного міфу є сучасність з її проблемами та викликами. Косовський міф набув відгуку у сербського населення, адже у тих далеких подіях серби «впізнавали» свою сучасність та шукали рецепти розв'язання теперішніх проблем. Однією з таких моделей поведінки став т.зв. косовський вибір – вибір найбільш складної, найбільш небезпечної дороги, яка водночас є єдино-істинною дорогою.

Косовський міф протягом століть був джерелом сили та натхнення для сербських націоналістів. Він дозволяв, словами Еліаде, звільнитися від сучасності зі всіма її недоліками та перейти в споконвічне, пізнати істинне призначення сербської нації. Наслідуючи героїв Косового поля, серби теж відчували себе героями, які готові до самопожертви заради своєї нації та релігії. Смерть на полі бою сприймалась як винагорода, підтвердження вірності Сербії, адже, як говорить легенда, лише зрадники залишили Косове поле живими. Сербський дослідник Слободан Наумович [3] відзначав, що одним з головних міфів, які вплинули на позицію Сербії у період загострення ситуації в Югославії на початку 1990-х років, було уявлення сербів про самих себе як нездоланну, переможну націю, лідера на Балканах, який має свою історичну місію – оберігати інші народності. Водночас, серби були переконані, що в битві за визволення слов'янських народів

(спершу від турків, потім від німців) саме вони постраждали найбільше. Симбіоз жертвенності та героїчності є визначальною характеристикою Косовського міфу, як і заклик до відновлення історичної справедливості.

Приклад Сербії є яскравим свідченням того, як національна міфологія може бути і руйнівним, і творчим чинником. Дехто скаже, що завдяки Косовському міфу сербам вдалося зберегти свою ідентичність та відвоювати незалежність, а їхні опоненти, в свою чергу, згадають про фанатизм сербських націоналістів, які, відстоюючи косовські ідеали, неодноразово ставили Сербію на межу виживання. У 1990-х роках зовнішні спостерігачі гуртом закликали сербів відмовитися від шкідливих міфів, забути давні образи та залишити, врешті-решт, історію в минулому. Однак деміфологізація суспільної свідомості таїть у собі теж чимало небезпек. Міфи є центральною частиною кожного національного нарративу, їхнє викорінення може обернутися глибокою національною травмою, а в перспективі – дезінтеграцією. Залишається лише два варіанти: замінити старі міфи новими або відкоригувати «послання/значення» міфу відповідно до сучасних цінностей.

---

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – Москва, 1994.

2. Зварич І.М. Роль міфу в кризові періоди історії етносу / Проблеми сучасної психології. – Випуск 16. – 2012.

3. Сербия о себе: сборник / ред.-сост. Мирослав Йованович. – Москва, 2005.

4. Сміт Е. Національна ідентичність. – Київ, 1994.

5. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу: дис.... д. політ. н.: спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / Ю. Ж. Шайгородський. – Київ, 2009.

6. Элиаде М. Мифы, сновидения, мистерии. – Москва, 1996.

7. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов. – Киев, 1996.

8. Abizadeh A. Historical Truth, National Myths and Liberal Democracy: On the Coherence of Liberal Nationalism // The Journal of Political Philosophy. – Volume 12, Number 3. – 2004. – С.291–313.

9. BBC The Death of Yugoslavia. – Part 1. Enter Nationalism. – 1996.

10. Flood C. Political Myth. – Routledge: 1996.
11. Kilibarda N. Kosovski mit u Crnoj Gori // Kosovo u usrtenoj i srednjovekovnoj knjizevnosti. – 1989.
12. Milosevic's Speech, Kosovo, 28 June 1989, BBC Translation [Електронний ресурс]. – Режим доступ: <http://emperors-clothes.com/milo/milosaid2.htm>.
13. Реліć V. Ethnic Mobilization in Serbia // paper prepared within the framework of the MIRICO project. – Belgrade, 2007.
14. Redep J. The Legend of Kosovo / Oral Tradition, 6/23. – 1991. – С.253–265. [Електронний ресурс]. – Режим доступ: http://journal.oraltradition.org/files/articles/6ii-iii/11_redep.pdf.
15. Zirojevic O. Kosovo in the Collective Memory // The Road to War in Serbia. – Budapest, 2000.